С.В. Мицюк, канд. екон. наук, м.н.с.

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК КЛАСТЕРІВ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ

В статті проаналізовано проблеми формування та розвитку кластерів. Розглядається вплив кластерів на конкурентоспроможність регіонів.

The problems of forming and development of clusters are analysed in the article. Influence of clusters on the competitiveness of regions is examined in the article.

Ключові слова: конкуренція, конкурентні переваги, кластер, кластерний розвиток, конкурентоспроможність регіону.

Keywords: competition, competitive edges, cluster, cluster development, competitiveness of region.

Посилення конкуренції в умовах глобалізації призвело до зростаючої популярності нової виробничої інноваційної моделі, в рамках якої всі учасники виробництва прагнуть об'єднатися в кластери. Кластерний розвиток як фактор збільшення національної і регіональної конкурентоспроможності є характерною ознакою сучасної інноваційної економіки. Світова практика показує, що кластеризація економіки зумовлює і справляє вирішальний вплив на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності. В цьому полягає новий економічний феномен, який дозволяє протистояти натиску глобальної конкуренції й належним чином відповідати вимогам національного і регіонального розвитку.

Необхідність підвищення економічної ефективності регіональних господарств ставить перед регіонами нові завдання, перш за все пов'язані з вибором конкурентоздатної моделі регіональної економіки, що дозволяє максимально використовувати існуючий потенціал.

У найзагальнішому вигляді конкурентоспроможність означає здатність виконувати свої функції з необхідною якістю і вартістю краще порівнюючи з іншими учасниками ринку. Конкурентоспроможність регіону – це його можливість виграти економічні змагання на внутрішніх і світових ринках збуту товарів в створенні середовища для розвитку бізнесу, інвестиційній привабливості, як для внутрішніх, так і для іноземних інвестицій.

Існує велика кількість різних теорій формування і розвитку конкурентоспроможності, однією з яких якраз і є теорія кластерного управління економікою. Ця теорія широко використовується в розвинених країнах. Результати застосування кластерного підходу відомі – це і знаменита «Силіконова долина», і лісо-паперовий, пакувальний і поліграфічний кластер Фінляндії, і суднобудівельний кластер Норвегії, і «промислові райони» Італії.

Не є виключенням й Україна, де за останнє десятиріччя інтерес до цієї моделі соціально-економічного розвитку незмірно збільшився. Реалізуючи кластерні стратегії, національний уряд і регіональна адміністрація мають активно організовувати

проведення комплексних досліджень в галузі формування кластерів з урахуванням місцевих умов. Як свідчить світовий та український досвід, багато хто із замовників цих досліджень – політики та їх консультанти – мали, як правило, не досить чітке уявлення про суть кластерів і необхідних умов створення основи їх успішного функціонування. Дуже часто кластерні дослідження розглядаються ними як завершальна стадія нової стратегії в той час, коли насправді це є лише початковим етапом формування кластерної моделі соціально-економічного розвитку.

Кластерна концепція виходить з того, що конкурентоспроможність певного регіону залежить від наявності кластера взаємопов'язаних галузей. У основу концепції покладена система детермінант міжнародної конкурентоспроможності М. Портера, яка включає чотири види детермінант конкурентоспроможності. Наявність в кластері конкуруючих фірм, підтримуючих і родинних галузей, сильних і вимогливих постачальників ресурсів і споживачів з розвиненими елементами [1].

Теорія кластерів або промислових груп отримала своє продовження в роботах іншого американського вченого М. Енрайта, який створив теорію «регіонального кластера» і давши йому наступні визначення. Регіональний кластер – це промисловий кластер, в якому фірми-члени кластера знаходяться в географічній близькості до один одного [2].

Регіональний кластер – це економічна агломерація фірм, що працюють в одній або декількох родинних галузях господарства [2].

Таким чином, за теорією Енрайта, конкурентні переваги створюються не на національному рівні, а на регіональному, де головну роль відіграють історичні передумови розвитку регіонів, різноманітність культур ведення бізнесу, організації виробництва і здобування освіти. Саме регіональні кластери потребують цілеспрямованої підтримки державних структур і дослідницьких організацій.

При впровадженні кластерної моделі виробництва, дуже важливо зрозуміти глибинний зміст та структуру такої моделі, а також умови її формування і подальшого розвитку. Також важливо своєчасно підтримувати кластерні ініціативи й ефективно використовувати кластерний аналіз в регіональній політиці та практиці. Кластери в сучасних умовах посилення конкуренції на глобальних ринках являють собою організаційну основу для реалізації основних принципів становлення національної та регіональної економіки і відповідної розробки стратегій соціально-економічного розвитку регіонів.

Розуміння конкурентних переваг нових виробничих об'єднань та активне формування регіональних інноваційних кластерів відкриває перед регіонами нові перспективи динамічного економічного розвитку та успішного подолання «викликів» з боку конкурентів. Щоб досягти такого рівня, керівникам регіонів необхідно виходити за межі не лише проведення кластерних досліджень.

Виявляється, що прообразом сучасних кластерних утворень в радянській економіці були територіально-виробничі комплекси (ТВК), що є «формою просторової організації продуктивних сил соціалістичного суспільства, що якнайповніше відповідає завданням

їх розвитку в умовах науково-технічної революції» [3]. Об'єктивні передумови формування ТВК багато в чому залежали від особливостей його місцевих природних ресурсів – мінеральної сировини, паливно-енергетичних, водних, рослинних і земляних. Таке угрупування ресурсів дозволяло виявити специфічні межі їх використання.

Перехід економіки нашої країни до ринкової моделі господарювання усунув із структури елементів і взаємозв'язків ТВК найважливішу структуротворну ланку – завдання на виробництво і постачання продукції. Замість планового завдання держави підприємствам довелося зіткнутися з відсутністю попиту на свою продукцію з боку інших вітчизняних і зарубіжних підприємств. Основний і найбільший покупець продукції – держава втратила свою роль в діяльності ТВК через зміну характеру розподілу суспільного продукту. Також руйнувалися і зникли налагоджені виробничо-господарські зв'язки між підприємствами і підприємствами і державою. У цих умовах вижили і розвиваються підприємства і їх комплекси, здатні задовольняти платоспроможний попит не лише і не стільки на внутрішньому ринку, скільки на міжнародному. Управління ТВК були втрачені. В результаті з сукупності стійко взаємозв'язаних і функціонуючих об'єктів більшість ТВК перетворилися на хаотичні об'єднання підприємств, що володіють низьким конкурентним потенціалом на міжнародному ринку [3].

Одне із завдань в системі підвищення конкурентоспроможності регіону - виявити потенціал кластеризації регіону.

Критерієм для виділення базового вигляду економічній діяльності кластера є здатність виробляти підприємствами продукцію, конкурентноздатну на світовому ринку. Кластер в цілому повинен володіти наступними ознаками:

- його доля на ринку відповідної продукції (національному і світовому) перевищує середню долю економіки регіону, виражену у валовому регіональному продукті (ВРП) на цьому ринку;
- темп приросту продукції кластера перевищує середній темп приросту ВРП;
- конкурентоспроможність кластера з врахуванням питомих витрат і якості продукції не поступається відповідним секторам економіки інших країн і регіонів;
- стійка кооперація галузей, що входять в кластер, формування на цій основі агломераційних процесів, мережевих форм організацій;
- розвиток інформаційних і маркетингових зв'язків між підприємствами кластера на основі сучасних технологій, формування в рамках міжрегіональної економічної інтеграції загальних стандартів виробництва, постачань і управління, активний розвиток кластерних брендів.

Глибинність сфер діяльності кластерних структур особливо зросла за останні роки з наростанням процесів глобалізації і посиленням конкурентної боротьби. Із збільшенням обсягів інформації і знань в галузі ризиків у глобальній економіці значно змінилась і продовжує змінюватися роль кластерів в конкурентній боротьбі. Можливість шляхом кластеризації формувати необхідну критичну масу в окремих сферах

діяльності дозволяє кластерам презентувати світу здатність будь-якої національної, регіональної чи територіальної економіки витримувати тиск з боку конкурентів. Успіхи такої форми виробничої діяльності як кластер слід розглядати у тісному зв'язку з правилами конкурентної боротьби і з урахуванням специфіки територіально-регіонального аспекту у глобальній економіці. Кластери можуть охоплювати і невелику і значну кількість підприємств та структур, а також можуть формуватися як з крупних, так і з малих фірм в різноманітних видах об'єднань і співвідношень. Кластерами можуть бути як географічно сконцентровані компанії, що працюють в окремому виді бізнесу, так і конгломерації великих і малих фірм, частина яких може бути власністю іноземців. Кластери з'являються як в традиційних галузях, так і в high-tech напрямах, як у виробничо-комерційному сегменті або в секторі послуг, так і в соціальних сферах. Часто центрами створення кластерів виступають університети або науково-дослідницькі структури і проектні установи. Різні кластери мають неоднакову ступінь взаємодії між фірмами, які входять до них. Форми такої взаємодії розрізняються на порівняно прості мережевого типу асоціації та складні, багаторівневі кооперційно-конкурентні утворення. Формування кластерів можливе як в умовах великомасштабної, так і невеликої за обсягами економіки. Кластери формуються не тільки в умовах промислово розвинутих держав, але і в тих країнах, які ще розвиваються. Вони виникають на національному, регіональному і муніципальному рівнях. В деяких кластерах спостерігається наявність високих технологій поряд з порівняно невисокого технічного рівня виробництвами і послугами.

Світовий досвід демонструє переваги виробничих систем на основі кластерної моделі:

- кластери спроможні забезпечувати поєднання у виробництві конкуренції з кооперацією,
- кластери будуються на використанні ефекту масштабу;
- кластери стимулюють технічний прогрес;
- кластери - це механізм підвищення регіональної і національної конкурентоспроможності.

Крім того, кластери дозволяють:

- посилювати процеси спеціалізації і розподіл праці між компаніями;
- більше приваблювати клієнтуру, створюючи взаємодію покупців і продавців;
- знижувати вартість одиниці технічної послуги і продукції, яка виготовлюється на основі спільної діяльності;
- посилювати міжфірмові потоки інформації;
- підвищувати інноваційність виробництва;
- створювати нові робочі місця;
- ефективніше використовувати природні ресурси;
- створювати соціальний капітал, забезпечуючи соціальну справедливість.

Кластерний підхід, як показує світова практика, не лише служить засобом досягнення цілей промислової політики (структурні зміни, підвищення

конкурентоспроможності, посилення інноваційної спрямованості і ін.), але і є потужним інструментом для стимулювання регіонального розвитку, який зрештою може полягати в поліпшенні торгівельного балансу регіону, збільшенні зайнятості, заробітної плати, відрахувань до бюджетів різних рівнів, підвищенні стійкості і конкурентоспроможності регіональної промисловості.

В даний час в Україні потрібно визнати необхідність створення крупних конкурентноздатних структур. Такими структурами можуть бути міжгалузеві кластерні утворення, які сприяють вирішенню нагальних економічних проблем і забезпечують розвиток економіки. Формування кластерів на основі пріоритетних видів економічної діяльності, ефективне функціонування яких буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності регіону, наслідком чого буде оптимальне використання наявних ресурсів території з метою забезпечення економічної, екологічної, соціальної і демографічної стійкості регіону.

Література:

1. Портер М. Конкуренция / Пер. с англ. О.Л. Пелявского, А.П. Уриханяна, Е.Л. Усенко и др.; под ред. Я.В. Заблоцкого, М.С. Иванова, К.П. Казаряна и др. – Изд. Испр. - М.: ИД «Вильямс», 2005.
2. Пилипенко И.В. Новая геоэкономическая модель развития страны: повышение конкурентоспособности с помощью развития кластеров и промышленных районов // Безопасность Евразии. – 2003, №3, С. 580-604.
3. Пилипенко И.В. Принципиальные отличия в концепциях промышленных кластеров и территориально-производственных комплексов // Вестник Московского университета. Серия 5, География. – 2004, №5, С. 3-9.